

JÚLIA BUTINYÀ

EL NOM DE GUILLALMES DEL CHASTELL AL «CURIAL E GÜELFA:
UNA HÀBIL IRONIA O UNA DESRAONADA INCONGRUÈNCIA?

Amb motiu resta perplex el dr. Riquer davant el que sembla una atzagaiada del Curial que fa d'un heroic cavaller, d'excel·lent anomenada ("Lo pus fort e lo pus valent cavaller que en tot lo reyalme de França se trobàs, e encara en Anglaterra no havia par ne equal")¹, un enemic del protagonista, el qual després d'ésser "descriu d'una manera molt poc favorable, és mort en un combat per Curial"². Segons el dr. Riquer, a l'edició de les cavalleriesques lletres de batalla d'aquest cavaller amb Pere de Cervelló, és una "insòlita interpretació negativa de la figura de Guillaume du Chastel i del seu germà"³, perquè Bertran del Chastell — germà de Guillalmes a la novel·la — havia mort a mans del nostre heroi ja al I volum.

A la *Història de la Literatura Catalana*, on s'exposa la identificació del personatge, es diu també: "Sorprèn, a la nostra novel·la, l'actitud adversa a Guillaume du Chastel, unànimement lloat per tots els contemporanis"⁴.

Ens trobem, doncs, davant un enigma coent: com pot ser per part d'un autor que admira tant la cavalleria que deixi malparat un dels cavallers més famosos del seu temps? En bona lògica podríem estar davant una pista que ens orientés "per a cercar l'anònim autor del Curial e Güelfa en l'ambient dels cavallers catalans reals que foren adversaris dels reals cavallers bretons"⁵.

Ara bé, si això esdevé a finals del III volum, a començaments del mateix hi ha una altra sorprenent incongruïtat que ens causa un estupor parell: un autor tan català com és l'autor del Curial, com pot adjudicar a una heroica i noble família napolitana antifrancesa, Capete, la figura d'Arrigueto, el capità de Messina aprofitat i mentider — titllà Curial de corsari —, cobejós de la nau de Curial, i a qui desautoritzà el rei de Sicília?⁶ No té cap sentit de penjar els trets d'un desaprensiu i espavilat oportunista a una família tan honorable.

I no podem pensar en una casualitat. L'ús del nom Capete en aquest passatge mostra un cert conixement de la història⁷ i possiblement l'estada a Nàpols per part de l'autor. Més que més quan ha catalanitzat el cognom, la qual cosa no havien fet els cults traductors del

Decameró al català⁸. Sabem, d'altra banda, que per a l'autor del Curial l'onomàstica és un recurs literari, un joc de simulació, sigui de trasfons històric, literari, d'humor o fins i tot irònic. Ha estat prou comú de posar-s'hi a proposar identificacions. En aquesta línia jo mateixa havia intentat d'interpretar algun nom⁹. D'altra banda, la ironia l'he proposada com una de les vies retòriques del nostre autor¹⁰.

I, si al cercle per al qual escrivia era conegut aquell nom i la seva utilització per contrast s'entenia sobradament, no ens podríem trobar davant un acudit sarcàstic?

És a dir, el fet de fer de l'heroi antifrancès Capece un personatge fatxenda i poc destre, de fer lluir a un traïdor el nom del paladí valent i coratjós, no podria estar indicant que es tractés d'una lectura de doble sentit?¹¹.

Considerem a més que Guillaume du Chastel adquirí fama arreu d'Europa arran de fets del 1402. Cronològicament, si la nostra novel·la sembla que s'escriví cap a meitat del segle, hi hauria la prudent distància temporal com per no ofendre ningú directament, però la suficient separació per ser present encara a la memòria. Això evidentment no mostra res, però fa versemblant el tarannà irònic.

Caldria ara fer una revisió ràpida de les altres lluites personals del Curial i posar-hi de costat el signe específic d'aquesta, la darrera de la novel·la. Observem que, des de la primera amb Harrich de Fontaynes, sempre li escau al nostre heroi l'accent més aclaparadorament positiu, malgrat situacions tan adverses o compromeses com la del torneig de Melù, en què mossèn de Salisberi confabulà en contra seu tots els cavallers anglesos¹².

Ens hauríem d'aturar, però, al començament del III volum, on hi ha una redoblada insistència a mostrar el valor personal de Curial mitjançant les batalles a mort. És precisament per aquest fet pel que Curial destaca per damunt dels altres herois de l'Antiguitat:

"Veritat és que aquest noble e valerós cavaller, del qual se scriu lo present libre, no fonch gran capità, ne gran guerrer o conquistador, axí com diríem Alexandre, Cèsar, Aníbal, Pirro e Cipió o altres molts, los quals per lur indústria, mesclada emperò ab cavalleria, conquistaren los uns quaix tot, los altres grans troços o partides del món: emperò no he trobat, en allò poch que he legit, per bé que ho hage volgut encerrar, que algun de aquests nomenats hage meses les mans a cors per cors en tants e tan estrets juyhís e lices, e ab tants e tan valents cavallers com Curial féu" (III, 13, 13-25).

Perquè aquells herois potser s'hagueren comportat igual:

"venint a ells lo cas que sens lliça finir no.s pugués.lo hagueren acceptat: mas açò és per venir, e a Curial vench moltes vegades, se-

gons en los passats llibres porets haver vist: axí que una és la rahó del que ho faria, altra del que ho ha fet. E al que no ho fa fet, però faria-ho, oferint-se lo cas, no li carreguem colpa; ne tanpoch callem ne ho tengam amagat a aquell qui, no sola una, mas moltes vegades, ho ha fet, car seria malicia" (III, 15, 6-15).

Però de fet aquells antics no tingueren l'oportunitat de fer-ho palès:

"no he legit, sabut, ne oyt, que ell ne algun dels desus dits, entràs en lliça o camp clos (les cirimònies del qual són espaventables e temedores), ab algun cavaller semblant d'ell mateix, ab eguals armes, axí ofensives com defensives, e que, entrat, d'allí exir no pogués sinó mort o vencedor" (III, 14, 22-25: 15, 1-3).

Per tant, era cosa mostrada, i amb interès a constatar, que Curial era gran en virtut cavalleresca, més que en fama o en conquestes, com esdevingué a aquells herois de l'antigor¹³. I conclou l'autor aquesta peroració dient que en actes militars "sie la liça, la qual Curial més que algun altre, no ell cercant-la, mas ella seguint-lo, hage usada, no digam los seus valerosos actes ésser indignes de recordació venerable: car si per ventura fossen estats escrits per Tito Lívio, per Virgili, Staci o algun altre gran poeta o orador, fóran estats legits, recordats e tenguts en gran stima" (III 16, 1-9).

Aquesta idea es pot posar de costat al capítol 8 del *De coniuratione Catilinae* de Sal.lusti i que ja havia aprofitat el secretari del rei Pere el Cerimoniós, car es reproduïx literalment al document pel qual cedeix la seva biblioteca històrica al monestir de Poblet¹⁴. Segons Sal.lusti, qui pretén l'exposició objectiva de la realitat. "Atheniensium res gestae sicuti ego aestimo, satis amplae magnificaeque fuere, verum aliquanto minores tamen quam fama feruntur. Sed quia provenere ibi scriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Atheniensium facta pro maximis celebrantur"¹⁵.

Curial, doncs, no tenia fama, la qual s'aconsegueix per les conquestes, però si hagués comptat amb bons escriptors, els seus actes tindrien llarga memòria.

És moment ara de recordar que el fet que "avui no existeixen poetes de prou valor per a lloar com ho mereixen els fets del rei Alfons"¹⁶ era un tòpic de l'època, que també recollia Ausias March:

*"En gran defalt és lo món de poetes
per embellir los fets dels qui bé obren:
nós freturants de bella eloqüença.
l'orella d'hom afalac no pot rebre."*¹⁷.

Pot ser casual aquesta coincidència entre Curial i el rei Alfons. Però després de l'estudi del dr. Espadaler, segons el qual la gira entorn de l'absència del Magnànim, interpretació sobre la qual he insistit, principalment a *Si Curial fos Alfons IV*¹⁸, crec que no és una dada menyspreable.

Eren molt lògiques, a l'inici del III volum, aquestes advertències, si s'hi havia d'exposar — en ares del realisme i autenticitat — també la part negra de l'heroi, la qual es desenvolupa al llarg del mateix llibre. I calia també una apoteòsica victòria cavalleresca si l'obra abocava a la definitiva afirmació virtuosa del cavaller en qüestió. I, com millor podia resplendir que en una magnífica lluita cos a cos, de què l'autor insisteix a la seva realitat, i àdhuc amb nom de cavaller esplendent per part de l'oponent?

Tot això ens aguditza l'interès i ens fa anar encara més amb compte amb l'episodi de Guillelmes del Chastell, del qual hauríem de destriar les característiques que el singularitzen. Sobretot perquè, com que ja hi ha hagut altres ocasions més o menys semblants, l'autor abreuja el fet:

“E perquè no tengam temps, vindré al fet, car de les cirimònies d'aquestes batalles assats e mot n'avem tractat desús» (III 188, 1-3).

En destaco quatre punts:

a) el combat té lloc per causa d'un desafiament convocat per lletres de batalla, “sots tal composició de paraules, que a Curial, segons art de cavalleria, fóra mills ésser mort en lo cativeri que escusar-se més avant d'aquella batalla» (III 186, 21-25).

b) precipita la lluita el to ofensiu de l'adversari “e parlava d'ell molt desonestament, e, no sens injúria, li menaçava de matar-lo en aquell camp ab paraules descompostes e fora de tot orde de cavalleria, e anava tot inflat, e havia desig de la batalla e encara de matar-se ab ell abans d'aquell jorn» (III 188, 9-14).

c) la batalla es donà a Anglaterra, país on l'autor del Curial creu que la cavalleria no era tan rigorosa:¹⁹ “car, segons me par, en Anglaterra en aquell temps no.s feyen tan grans cirimònies de dos cavallers qui.s combatessen” (III 188, 5-8).

d) el bretó — i paradoxalment portava el nom d'un famós cavaller — és corregit per Curial quant a reglamentació cavalleresca: “De tot li scrivi Curial que era content, no obstant que, per estil de batalla e dret o usança d'armes, la elecció del judge e nominació de les armes a Curial pertangués” (III 187, 8-11).

Bé, tan aquesta incongruència com la insistència a palesar el valor de Curial i la realitat de la lluita, i amb l'ànim accentuat en aquest cas pel fet d'aplicar-li l'autor el tòpic del rei, m'han fet un cop més d'inten-

tar de trobar una explicació en la correspondència del monarca i el personatge literari.

Si pensem com a precedent en la desfiguració del torneig de Melú construïda sobre la gesta del rei Pere del desafiament de Bordeus, no caldria buscar un paral·lel massa exacte. Fins i tot ens podríem adonar que de totes les gestes glorioses del gran rei En Pere havia destacat justament una, l'expedició a la plaça anglesa de Bordeus, a la qual no es va poder lluir pròpiament com a guerrer ni coma estrateg, on no va haver batalla en realitat ni menys conquesta i en què tan sols destacà el gran rei, antecessor del Magnànim, per la seva actitud cavalleresca i de disposició valenta envers la lluita. En rigor, d'una victòria moral al Curial se n'havia fet una victòria d'acció i un torneig; però en tots dos casos hi havia una fonamental exactitud, perquè eren gestes cavalleresques.

Amb aquests components penso en un famós succés del rei Alfons, amb detalls prou semblant i on tampoc no es va arribar a efectuar la batalla personal; al combat amb el rei de Tunis, a l'illa de Gerba potser la més famosa acció reial i d'un moment àlgid de prestigi.

Entre els detalls — que sempre són cabdals al *Curial* com petges orientadores — observem: que el rei de Tunis tampoc no era expert a l'art de la cavalleria; que va reptar el rei Alfons mitjançant una lletra de batalla ultratjosa que no deixava lloc a l'evasiva;²⁰ que la lluita no es podia fer a altre lloc perquè el desafiament no gosava passar-hi (a França, Guillalmes del Chastell a un país cristià, un rei de Tunis); que l'atac fou precedit d'alguns dies de brega; que precedia una antipatia personal per haver-se barallat abans, en un cas amb el seu germà (Bertran del Chastell) i en altre, amb altres àrabs, obvi en un rei cristià; que en tots dos casos s'avança el combat per impaciència de l'enemic de Curial; que els vencedors en tots dos casos tornen sense rebre els honors i per mar; que la notícia de la victòria fou molt escampada.

Ampliem el darrer detall al Curial:

“Aquesta batalla se sabé per tot lo realme de França e per totes les parts convícines, e Curial fonch tengut en molt major estima que jamés”, (III 193, 5-10).

I la lletra que fa relació de la batalla de Gerba, datada el 6 d'octubre de 1432, de la mà del rei Alfons,²¹ fou àmpliament propagada; a més de la destinatària, la reina Maria, s'envià als infants Enric i Pere, a la reina mare Leonor, als arquebisbes i braç eclesiàstic, al príncep de Portugal, al rei de Navarra, al Batlle General de Catalunya, municipis i diputats. Donant peu que la fama del fet reial — pel seu valor cavalleresc, no de conquesta material — s'estengués arreu.

No crec que hagués passat desapercbut a aquest tan atent autor

que com àmbit literari de la batalla de Ponça hauria triat un conte de Boccaccio²² en què s'esmenta aquesta illa, que aquí hi havien elements reals per a establir un paral·lel entre el rei Pere i el rei Alfons. Perquè aquell rei, en començar la seva expansió cap a Itàlia, anuncià que feia la guerra al rei de Tunis i hi conquistà l'illa de Gerba.²³ No seria aquesta una oportunitatíssima ocasió per rebatre el cardenal Margarit qui havia acusat durament l'absentisme del Magnànim a les corts de Barcelona mitjançant la figura del mateix rei En Pere?²⁴

Fóra doncs aquest episodi una habilíssima exaltació de la figura alfonsina, de la mà de Pere el Gran i per damunt dels herois antics grecs i romans. Però com es fa sempre al Curial, sense desfigurar els fets.

Júlia Butinyà

NOTES

¹ *Curial e Güelfa*, a cura de R. Aramon, III, Barcelona 1933, pp. 185-186.

² M. DE RIQUER, *Lletres de batalla*, I, Barcelona 1963, p. 147.

³ *Ibidem*.

⁴ ID., *Historia de la Literatura Catalana*, II, Barcelona 1964, p. 620.

⁵ ID., *Lletres de batalla*, o.c., p. 147.

⁶ Vegeu *Curial e Güelfa*, o.c., pp. 27-28.

⁷ Vegeu A. ESPADALER, *Una reina per a Curial*, Barcelona 1984, p. 28.

⁸ Vegeu el meu article Tres comentaris sobre el "Curial e Güelfa", al volum de 1991 de la "Revista de Filologia Romànica".

⁹ Vegeu *Sobre l'autoria del "Curial e Güelfa"*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona," XLI, pp. 90-100.

¹⁰ Vegeu *Sobre la tècnica arquitectònica del "Curial e Güelfa"*, al volum d'homenatge del dr. Antoni Comas, actualment en premsa.

¹¹ Amb la llicència que em proporciona l'afany de claredat m'explicaré amb una imatge molt actual: que a una novel·la d'avui, una dona terriblement llesta i desairoso s'anomeni Sofia Loren probablement provocara el riure. Aquest truc a més, dins un context sorneguer, ens alertarà sobre la funció que pugui exercir el personatge a la novel·la, a què hom és especialment sensible tractant-se de personatges polítics o d'influència social.

¹² *Curial e Güelfa*, II, Barcelona 1931, pp. 141-142.

¹³ "Axi mateix, si la Fortuna, axí com volgué mostrar aquelles lices a Curial e

aquells cavallers ab los quals a cors per cors combaté, li hagués donades tals capitànies com als altres donà, fóra estat, vencent, gran conquistador e cavaller de major fama e renom, car lo conquistar creix la fama, e la liça la virtut e l'esforç", (III, 15, 16-23).

¹⁴ Vegeu *Història de la Literatura Catalana*, o.c., p. 354.

¹⁵ *Conjuración de Catilina*, 3a ed., Madrid 1974, p. 26. S'hi tradueix: "Las hazañas de los atenienses, a mi juicio, fueron bastante grandes y magnificas, pero algo menos sin embargo de lo que dice la fama. Pero como nacieron allí escritores geniales, por todo el orbe terráqueo los hechos de los atenienses se celebran como los más grandes".

¹⁶ *Història de la Literatura Catalana*, o.c., p. 541.

¹⁷ Cito d'*Ib.*

¹⁸ Actualment en premsa: sortirà a "Revista de Literatura Medieval". Aquest article i els altres que he autocitat — amb perdó i irremissiblement — formen un conjunt articulat que en aquest moment ateny nou treballs.

¹⁹ Evidentment som molt lluny del coneixement d'aquell país que palesava el seu contemporani Martorell. O bé, si comptem amb la ironia, potser que ens hi estigui dient d'una manera indirecta que al·ludeix a un país on no es practicava la cavalleria.

²⁰ El text de les dues lletres de batalla a la miscel·lània de manuscrits catalans (nº 7.811, p. CCXXXV v., i XCCXXXVI) de la Biblioteca Nacional de Madrid.

²¹ Es reproduïx a A. GIMÉNEZ SOLER, *Itinerario de Alfonso V*, Zaragoza 1909, pp. 115-118.

²² Vegeu el relat sisè de la II Jornada del *Decameró*.

²³ Els historiadors actuals també han fet el paral·lel entre els dos reis; vegeu J. VINCENS VIVES, *Els Trastàmars*, Barcelona 1983, p. 127.

²⁴ Vegeu *Parlaments a les Corts Catalanes*, Barcelona 1928, pp. 208-212.

APÈNDIX

Lletra del rei Alfons a la reina Maria, datada a Siracusa el 6 d'octubre de 1432. Citada d'A. GIMÉNEZ SOLER, *Itinerario de Alfonso V*, Zaragoza 1909, pp. 115-118.

"Reyna molt cara e molt amada muller. Perquè som certs quen haurets plaer, vos notificam com lo dia de Nostra Dona Dagost Nós ab nostre stol de naus e de galees arribam a la illa dels Gerbes e prenguem de continent lo pont moll qui passa de la terra ferma a la dita Illa, e après lo rey de Tunij, qui la hora era a dos jornadas dallí, certifficat e avisat de nostra venguda, tramès a Nós una letra la qual en efecte contava com havia sabut que Nós érem arribats allí e quens pregava quel sperassem e donàssem manera quens veessem cara a cara, car lo fugir entre nosaltres seria vergonya. E Nós en efecte li res-

ponguem que érem contents de sperarlo tant que poria ésser vengut o seria sa culpa, e que lavors seria la vergonya de aquell qui no satisfés a sa honor. E de fet lo dit rey de Tunij, ab gran nombre de gent de cavall e de peu. poch après que haguem reubuda la dita letra, aplegà al cap del dit moll o pont on foren fetes per alguns dies bregues e scaramuces entre nostres gents e les del dit Rey de Tunij, en les quals, per gràcia de Nostre Senyor Déus, moriren e foren nafrats entre diverses dies e temps molts dels moros als quals fou forçat sempre e en cascuna fugir. E jàtsia après.ço és lo dilluns primer dia prop passat del mes de Setembre, per ço com lo dit Rey de Tunij se era attendat en lo dit pont o moll qui ha de larch de sis milles en sus e havia fetes grans barreres faentse fort allí, axí de bombardes com altres artelleries per damnificar Nós e nostres gents, haguéssem deliberat, considerada la letra quens havia feta e la resposta nostra de anar lo combatre per al dimarts après següent e de fet nos disposàssem a fer tots los preparatoris necessaris a la cosa, emperò per ço com lo dit dilluns no éssent encara la dita nostra gent del tot desembarcada, lo dit rey de Tunij féu moure als seus brega molt streta de la part on ell stava, e axí mateix havia dat orde que los de la Illa moguessen brega de la altre part, covench a Nós e nostres gents no solament resistir mas invahir aquell e ses gents, les quals de fet passants e saltants en lurs barreres se mesclaren ab los dits moros faent contra aquells brega e invasió molt streta, per tal manera que ferints, derrotants e matants molts de aquells, los feren girar les spatles fugints e retrahen se de una barrera en altra com sí fossen sinch, fins en aquella part o barrera on lo rey de Tunij era e tenia ses banderes e stava attendat. E per ço com los dits moros feren maior resistència en deffendre aquella darrera covech la brega allí ésser molt dura e aspra, però, per gràcia de nostre Senyor Déus, tant e en tal manera foren invahits que alhora totes les sinch barreres que lo dit Rey havia fetes fer una après altra los foren preses ensemps ab les pròpies banderes del dit rey de Tunis, e los dits moros foren mesos en total derrota per manera que lo dit Rey no recordantse de les paraules de sa letra ne havent altre refugi, hagué a fugir e totavia nostres gents perseguiren aquell fugint e ses gents per spay de tres milles nns a la terra ferma, e si no que lo dit rey de Tunij en la hora que la cinquena e darrera barrera li fon guanyada corregué a cavalcar prest en un ginet ab lo qual fugí, fóra stat pres indubítadament, e ja li eren los nostres tan prop que apenes pogué acampar, et de fet alguns parents seus e altres que li ajudaren a cavalcar no foren a temps a fugir, ans ensemps ab molts daltres moriren allí e per lo dit pont e altres quis lançaven en mar foren alançaits, entrels quals dits moros se trobaren molts cavallers, alguns parents e altres oficials e de la pròpia casa del dit Rey: foren li axí mateix preses XXII bombardes e de la sua pròpia tenda e alguns arneos e coses de la persona, e creem fermament que si la deliberació per Nós feta se fos exequitada lo dia següent, segons era acordat, ab la ajuda de nostre Senyor, lo dit rey e sos fills e néts e la maior part de ses gents no hagneren acampat de venir a nostra mà. E com per necessitat de virtualles nos convingués venir a la illa de Gorzo de Maltha per fer, dur e haver allí aquelles del Regne de Sicília, sabent la hora que a la prop dita Illa arribam que los ambaxadors del papa e

axí mateix del Duch de Milà e altres havia dies quens speraven en lo prop dit Regne, deliberam venir per hoyr aquells e entendre en altres affers ab la dita nostra armada a honor nostra e de tots nostres súbdits segons pus largament vos recitarà lamat conseller e cambrer maior nostre mossèn Guillem de Vic, lo qual per alguns affers trametem a vós de la part dallà, al qual vos pregam donets plena fe e creença com a la nostra pròpia persona. E sia reyna molt cara e molt amada muller en vostra contínua protecció la Trinitat Sancta.